

Recensioner

Doktorsavhandlingar i sociologi

Maja Lilja, *Det bästa för mitt barn: Nyblivna mödrar i den delade staden*. Örebro Studies in Sociology 19. Örebro: Örebro Universitet, 2015

Sverige är segregerat. Det är stora inkomstskillnader mellan olika delar av landet och mellan olika delar av landets städer. Med inkomstskillnaderna har också följt en etnisk segregation mellan medborgarna, de med utländsk bakgrund¹, särskilt de med bakgrund i Mellanöstern, och de med inhemsk bakgrund. Kan det ligga rasism bakom den etniska segregationen?

Sociologen Maja Lilja har i sin doktorsavhandling valt att studera hur kvinnor i vita medelklassen bidrar till bostadssegregationen i en mellansvensk stad. Materialet är intervjuer med 19 välutbildade kvinnor i två skilda bostadsområden. Hennes resultat tyder på att kvinnornas undvikande av vissa stadsdelar eller utflyttning från vissa stadsdelar ”inte kan reduceras till en fråga om att undvika vissa bostadsområden på grund av sociala faktorer utan även bör förstås som ett tecken på att rasifierade föreställningar ligger bakom...” (s. 179).

Intervjuerna analyseras med psykologisk diskursteori, dvs. Jonathan Potters och Margaret Wetherells metod att se hur de intervjuade väljer mellan olika diskurser, växlar från en vald diskurs till en annan, understryker det sagda med tonfall och kroppsspråk eller försöker förmildra det sagda genom skratt och satser som ”kanske ibland lite grann” och ”i alla fall lite”. De kan säga en sak och sedan dess motsats för att nyansera sina utsagor. Människorna vill något med sina utsagor och de positionerar sig själva genom de diskurser de väljer att anknyta till. De strävar efter att andra ska respektera dem och att de ska bedömas ha legitima åsikter.

1 SCB räknar en person med en utrikes född och en inrikes född förälder som en person med svensk bakgrund. År 2014 var 16,5 procent av Sveriges befolkning födda utomlands och av dem var majoriteten svenska medborgare (58,4 procent). Det var samma år 21,5 procent som med SCB:s definition hade utländsk bakgrund, dvs tillhörde gruppen födda utomlands eller födda i Sverige med bägge föräldrarna födda utomlands.

Det teorifältet Maja Lilja anknyter till och som hennes avhandling också utgör ett bidrag till är kritiska vithetsstudier. Detta fält har vuxit fram som respons på svarta forskares tes att vithet är en slags osynlig norm för hur människor ska vara. Det behövs att man undersöker vita med deras privilegier och ståndpunkter. Forskare inom fältet är Frankenberg, Back och Ware med flera. När forskningsfältet tillämpas i Sverige undersöker man ofta svenskhet. I Sverige definieras svenskhet inte bara som medborgarskap utan också som delaktighet i det "homogena" folket svenskar. Det senare är en uppfattning som utesluter invandrare som fått svenskt medborgarskap. De är inte "svenska". Forskare här är sådana som Tobias Hübinette, Catrin Lundström och Liljas bihandledare Katarina Mattsson (huvudhandledaren är Rolf Lidskog). Teoretiskt anknyter Lilja även till spatiala studier och studier om moderskap. Det sistnämnda fältet tillkom under studiens gång. Det visade sig att intervjupersonerna alltid började med att fråga om forskaren Lilja själv hade barn, vilket hon inte hade när intervjuerna gjordes. När sedan intervjupersonerna motiverade sina bostadsval med att de ville göra det bästa för sina barn ville Lilja fördjupa sina kunskaper om moderskapsideal och barnuppfostran i det moderna samhället. Det ledde fram till hennes eget begrepp "diskursen om det bästa för mitt barn" som visade sig vara ett fruktbart begrepp.

Av Liljas 19 intervjupersoner har 17 akademisk utbildning och endast en kommer från ett land utanför Europa. De utgör gedigen vit svensk medelklass. De är alla nyblivna mödrar med ett eller två barn och de flesta är i 30-årsåldern. De fångas upp på de kommunala öppna förskolorna och de bor dels i ett välbärgat bostadsråtsområde, Gräsbacken, dels i ett hyreshusområde, Björkby. Men det visade sig att mamorna från hyreshusområdet i urvalet faktiskt ofta bodde i ett nybyggt litet villaområde, Rosenlund, inom det större området Björkby (områdets namn är anonymiserade). Intervjupersonerna är därför ganska lika varandra, oavsett vilket område de kommer från.

Hur resonerar kvinnorna? Studiens syfte är att studera hur nyblivna mödrar konstruerar etnicitet och "ras", men även klass och kön, i sitt bostadsområde och i relation till sina barn. Den nationella tillhörigheten, att vara svensk, är så självklar för dem att de blir överraskade över frågan. "Min nationella identitet? Du menar att man är svensk?" De säger att det har de inte funderat på tidigare eller det har aldrig behövt vara viktigt. Jag menar att sådana svar skulle ha varit rätt otänkbara i andra europeiska länder som varit med i världskriget eller som varit ockuperade.

Måste de ändå definiera det, visar Lilja att det inte är medborgarskapet de tar upp utan sådant som att svenskar ofta är blonda och blåögda, oftare "än alla afrikaner åtminstone". På frågan om "vem definieras som 'svensk' och icke-svensk i dagens Sverige?" tror de också "att hudfärgen spelar in". Det gör att Lilja kan skriva: "Framförallt var det utseendet som blev en gränsmarkör för svenskhet, både när kvinnorna själva använde sig av denna uppdelning och när de svarade på konkreta frågor om vem som kallas för "svensk" i dagens Sverige" (s. 74). Det bedömer jag vara det starkaste beviset i avhandlingen på rasifieringen i Sverige.

Fanna Ndow Norrby har redigerat en antologi med erfarenheter av att vara svart

kvinnor i Sverige, "Svart kvinna" (2015). Den utgår bland annat från erfarenheter insamlade på sociala medier. När man läser den framkommer den upprörande och omfattande rasistiska mobbningen av afrosvenskar i Sverige. De intervjuade kvinnorna i Liljas avhandling verkar stå långt från förövarna i "Svart kvinna".

Lilja finner att när kvinnorna talar om kön och genus är kvinnorna engagerade och talar fort och lätttsamt medan de är mycket mer försiktiga när de talar om etnicitet. De talar då ofta i indirekta ordalag, tystare och med fler stakningar. De ansluter sig till mångkulturalismens ideal och en kvinna säger att "det har varit en jättestor fördel att bo i Björkby just för att mina barn har fått se att alla människor ser olika ut och det är inte något konstigt med det /.../ för jag vill inte att dom ska bli fördomsfulla" (s. 143). Ändå utgör Björkbyskolan ett hinder för kvinnorna att fortsätta bo i det trevliga Rosenlund. Flera av intervjupersonerna som bor i Björkby säger att de måste flytta till ett annat område så att barnen får gå i en skola som inte har så stora sociala problem. Om intervjupersonerna bor i Gräsbacken säger flera att de inte vill flytta till Björkby. Teorin talar om white flight and white avoidance och det visar sig alltså även i detta lilla urval vita kvinnor. Det börjar redan i valet av daghem. En av flera variabler som kvinnorna väljer daghem efter är just etnicitet. En kvinna säger:

En /förskola/ valde jag bort helt och hållet, den sökte vi inte till alls på grund av att, när jag var där och tittade så såg jag nästan inga svenska barn alls. /.../ Fredrik ska inte va i en minoritet. Det vill jag absolut inte (s. 152).

Samma kvinna kunde dock tänka sig en förskola där det var "kanske fifty fifty och det var nästan vårt andrahandsval". Jag bedömer att citatet "såg jag nästan inga svenska barn alls" är det mest rasifierade intervjuatet i avhandlingen. Om en blick på en grupp barn räcker för att avgöra om de är svenska eller inte, måste utseendet vara det som styr ens bedömning och inte medborgarskapet. Det hjälper inte om barnen är födda i Sverige av svenska medborgare, de är fortfarande inte "svenska".

Lilja upptäcker att kvinnorna är rädda för att deras barn ska vara "i minoritet". En blandning av tankar om barnens skolförberedelse och främlingskap torde ligga bakom kvinnornas white avoidance/white flight. Nu påpekar Lilja att hon inte vet något om ifall det lett till faktiska beslut om flyttning och bostadsbyten. Över huvud taget är studien försiktig i positiv bemärkelse i sina kommentarer och tolkningar av citaten.

Det jag kan ifrågasätta är om känslor av främlingskap hos kvinnorna bara är etniskt eller om det kanske också eller till och med i första hand är klassmässigt. Är det klass snarare än etnicitet som gör att en 35-årig högutbildad ingenjör och nybliven mor inte vill umgås med hyreshusens stora barnfamiljer där de kortutbildade mödrarna nyss fyllt 20 år? (s. 131). Liljas studie är en studie i den toleranta medelklassen. Kvinnorna framställs mycket nyanserade. De problematiserar uppdelningen i "svenskar" och "invandrare" och kriterierna som sätts upp för att man ska uppfattas som "svensk", de markerar avstånd från stereotypa bilder av hur "svenskar" är, de inser att det välbärgade området Gräsbacken är minst lika segregerat som hyreshusområdet Björkby, de förstår att samhället hela tiden förändras så att en dålig skola i Björkby kan bli bra.

Tacknämligt är att intervjupersonerna citeras på ett rättvisande sätt med långa citat i stället för med utbrutna fragment, särskilt då etnicitet är ett känsligt ämne. Att Liljas notapparater alltid anger sidhänvisningar är föredömligt. Språkbehandlingen är utmärkt.

Maja Lilja har skrivit en viktig avhandling inom det nya spännande fältet vitetsstudier. Hennes analys är induktivt öppen och präglad av reflexivitet, begreppen är väldefinierade, och hon får fram intervjupersonernas komplexitet. Hon visar att "svenskheter" kan bedömas enbart på grundval av utseendet och att föräldraskapet och det hon kallar "diskursen om det bästa för mitt barn" spelar stor roll för val av boende. Hon har med sin analys lyckats påvisa det ansvar majoritetsbefolkningen har för den etniska segregationen i vårt samhälle.

Hedvig Ekerwald, fakultetsopponent, Uppsala Universitet

Övriga recensioner

Rickard Jonsson, *Värst i klassen: Berättelser om stökiga pojkar i innerstad och förort*. Stockholm: Ordfront, 2015

Richard Jonsson har med hjälp av en etnografisk datainsamlingsmetod bestående av deltagande observation, samtal och intervjuer, på ett intressant och levande sätt lyckats fånga vardagliga samtal om förortspojkar som anses störa ordningen i Sveriges klassrum. Med fältanteckningar från deltagande i skolsituationer och intervjuer varvat med influenser från youtubeklipp, diverse inlägg i dagstidningar och nyhetsändringar, analyserar författaren hur berättelser om de *stökiga pojkarna* gestaltar sig. Framträdande är att omgivningens attityder och negativa förväntningar på dessa pojkar tycks bidra till att förstärka deras skolidentitet till att vara skolans problemelever.

Boken känns angelägen och bör läsas av alla som arbetar med ungdomar för att förstå hur omgivningens förväntningar påverkar ungdomars skolidentitet. I mötet med den andre bär vi ofta på omedvetna fördomar som utgår ifrån etiketter, som vi har satt på människor som tillhörande en grupp. Dagens samhälle befinner sig i ett medicinskt förklaringsparadigm där vi diagnostiserar och sätter etiketter på unga människor för att de sedan ska kunna få rätt *behandling*. I min egen forskning har jag mött många ungdomar som själva identifierar sig som koncentrationsstörda, Aspergerare, IG-barn eller tillhörande CP-gruppen på skolan. Richard Jonssons bok *Värst i klassen* belyser hur gruppen med etiketten *stökiga pojkar* reproduceras i vårt skolsystem i de mellanmänskliga möten som sker där. Jonsson visar hur omgivningen ofta konstruerar *schablonberättelser* om de stökiga pojkarna som fungerar som en förklaringsmodell för alla stökiga pojkars beteende: "Stökiga elever förväntas skolka, komma för

sent till lektionen eller vägrar ta av sig kepsen. De drar skämt, använder mobilen på lektionstid och utmanar lärarens auktoritet”. Samtliga brott mot ordningsregler är helt enkelt förknippade med kategorin *stökiga pojkar* som idag nästan har blivit synonymt med *förortspojkar* eller *invandrapojkar* som talar förortsslang. Det finns enligt författaren en redan färdig historia för hur stökiga pojkar eller förortselever agerar och pratar som omgivningen reproducerar om och om igen. Jonsson menar till exempel att den allmänna och politiska debatten om pojkars kris i skolsystemet bidrar till att ”reproducera normerande maskulinitet och pekar ut marginaliserade maskuliniteter som avvikande och som de som behöver fostras och disciplineras”. En tänkvärd händelse som beskrivs i boken kopplat till detta tema är läraren som kallar en elev för invandrare och eleven som då kontrar med ”Fuck you snorunge varför kallar du mig invandrare”. Läraren blir otroligt provocerad av att bli kallad snorunge och förklarar att han inte hade jobbat på skolan om han hade varit rasist och fortsätter med att förklara att han är där för att hjälpa invandrare och barn till invandrare så att de kan få ett jobb i samhället. Eleven svarar då: ”Jag är fortfarande inte invandrare”. Eleven vill inte ha etiketten invandrare och läraren vill naturligtvis inte ha etiketten rasist.

Samtidigt beskrivs i boken den motsatta schablonbilden. Hur skolan av omgivande samhälle förväntas fostra *den skötsamma eleven*. Schablonbilden om den skötsamma eleven representeras ofta av flickor som är trevliga och gör sina läxor, invandrareleven som ”tar med sig kakor från hemlandet” eller av dagens unga idealmedborgare, som genom eget hårt arbete och en förmåga att anpassa sig till skolans krav, gör rätt skolval och snabbt och effektivt blir en närande samhällsmedborgare. Denna idealbild innefattas enligt Jonsson också av schablonberättelser om förorten som en plats att ta sig bort ifrån. Att ha tagit sig från förorten, en plats som ofta karakteriseras av det stökiga osvenska och icke-vita utanförskapet, blir som ett kvitto på att ha nått framgång i livet och att ha blivit mer svensk. Idealet konstrueras genom berättelser om hur utsatta unga själva genom eget hårt arbete tog social revansch. Schablonberättelser om förortskillen som på egen hand jobbat sig upp finns representerade även i andra sammanhang. Jonsson hänvisar till exempel till vår förra statsminister Fredrik Reinfeldt som vid ett tillfälle väljer att offentligt presentera sig som en vanlig förortskille som av egen maskin arbetat sig upp. Detta kan enligt Jonsson ses som en liberal dröm, likt *The American dream*, en berättelse om alla människors möjligheter att genom egna fria val nå toppen i samhället. En egen reflektion här är att Reinfeldt använde denna genomtänkta schablonberättelse om sig själv som ett argument för arbetslinjen. Alla kan vara entreprenörer. Alla kan lyckas, även de från förorten, och de som arbetar hårt, de närande, måste ju ha en morot för att anstränga sig ännu hårdare.

Ett annat parallellt tema som författaren lyfter fram och som återkommer i boken, är en diskussion om det fria skolvalet och då oftast kopplat till komplexiteten med dess segregande effekter. I boken framträder att friskolor deltar i att välja ut, välja bort och därmed segregera elever. Studiemotiverade elever väljer också bort förortsskolorna och för dem som blir kvar där blir språk- och lärandemiljön sämre. Samtidigt framträder ”den icke-vita förortseleven” ofta som en belastning när de kommer till innerstadsskolor och anses förstöra skolans rykte. De stökiga förortseleverna är elev-

er som många friskolor inte vill erbjuda en plats för att inte svärta ner sitt rykte som en attraktiv skola med studiemotiverade elever. En egen reflektion här är att väldigt få gymnasiefriskolor erbjuder Introduktionsprogram (IM-program) i jämförelse med hur många som erbjuder högskoleförberedande program. IM-programmen har en hög andel *stökiga förortspojkar* och dessa är betydligt svårare att tjäna pengar på inom ramen för det rådande skolpengssystemet.

Jag tycker boken är ett intressant och viktigt bidrag inom området och fick själv många tankar och idéer som är viktiga att beakta i min egen forskning om skolsituationen för tvångsomhändertagna barn och ungdomar på särskilda ungdomshem. Framförallt är det viktigt att förstå hur vuxnas förväntningar och attityder i så hög grad påverkar ungas skolidentitet. För att fler elever ska kunna nå skolframgång är det viktigt att omgivningen bemöter alla elever som lärande och bildbara medmänniskor, och inte utifrån de stereotypa etiketter som Rickard Jonsson visar att omgivningen konstruerar och förstärker. Att bli betraktad som *den stökige förortskillen* av alla i sin omgivning kan bli en svår etikett att ta sig ur. Stöket kan bli en självuppfyllande profetia. Att författaren själv har åsikter som ibland framträder parallellt med analyserna har jag personligen ingenting emot. Forskare som inte också har en egen ståndpunkt blir för mig ganska platta och mindre intressanta. Den enda kritik jag har mot boken gäller läsupplevelsen. Boken känns ibland lite rörig och fragmentiserad när fältanteckningar och intervjuцитat varvas med inslag från TV, Youtube och tidningar. Jag saknar helt enkelt fler hela och sammanhängande berättelser från skolsituationer och samtal som inte hackas sönder i smådelar och analyser. Som helhet är boken ett viktigt tillskott för förståelsen av hur vi ser på våra medmänniskor och hur grupper tillskrivs konstruerade etiketter och schablonberättelser.

Martin Hugo, Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping

***Sociologi genom litteratur: Skönlitteraturens möjligheter och samhällsvetenskapernas begränsningar.* Christofer Edling & Jens Rydgren (red.). Lund: Arkiv, 2015**

Aristoteles ansåg på sin tid dramer ha ett avgörande företräde framför historiska skildringar när det gällde att förstå människan. De senare uppehöll sig, menade han, på det tillfälligas nivå, medan de förra skildrade nödvändigheten. Även om vi idag inte talar, tänker och arbetar med samma begrepp som antika filosofer, även om alltså innebörden av begreppen ”drama” och ”historia” har förändrats och förskjutits – och här spelar kanske såväl tillfälligheter som nödvändighet en roll – och om vi därför har svårt att på alla nivåer fullt ut förstå vad Aristoteles menade (och hans behandling av komedin är förkommen), så erbjuder hans *Poetik* väl ett ganska hisnande perspektiv: Hur vet man att man som forskare ägnar sig åt det väsentliga och inte bara det tillfälliga? Vi kanske i själva verket mest liknar Mumindalens Rådd-djuret, som ängs-

ligt ägnar sig åt att sortera sin knappsamling? Eller den litet enkelspåriga och av sitt insektssamlade helt uppslukade Hemulen? Nu vore det väl orätt mot Rådd-djuret och Hemulen att säga att de helt har missat det väsentliga; knapparna och fjärilarna är väsentliga *för dem*, men kunskapen om dem tycks närmast sluta sig kring sig själv. Det väsentliga? Ja, för Rådd-djuret och för Hemulen. Det vetenskapligt förnuftiga? Kan-ske inte. Och, för att göra det ännu mer komplicerat, Rådd-djuret och Hemulen och deras delvis tillfälliga handlingar är antagligen nödvändiga i det Mumindalen vi väl alla bebor – och kanske rentav är. Frågan är bara från vilken position en sådan upp-fattning låter sig bevisas eller prövas. Litteraturens? Vetenskapens? Litteratur/veten-skapens? – Men, kanske någon utbrister, har då inte vi sociologer våra metoder som hjälper oss att systematisera vår kunskap, som lyfter oss ur tillfälligheternas historia? Förvisso kan man tänka så. Men med metoder är det nu en gång så att de kan hindra oss från att begå små misstag bara till priset av risken att begå de verkligt stora. Rådd-djuret och Hemulen följer också en metod.

För dem som intresserar sig för relationen mellan sociologi och skönlitteratur finns nu en innehållsrik och intressant antologi sammanställd av Christofer Edling och Jens Rydgren: *Sociologi genom litteratur: Skönlitteraturens möjligheter och samhällsve-tenskapens begränsningar*. Det skall genast sägas att det inte är fråga om ett systema-tiskt genomarbetat verk. Med Edlings och Rydgrens synsätt, så som det utvecklas i bokens inledning, är det kanske inte ens fråga om ett sociologiskt arbete. Och ändå är boken, menar jag både tänkvärd och tämligen angelägen för sociologin. Förutom en kortare inledning (som åtminstone delvis hänger ganska löst samman med övriga avsnitt) består *Sociologi genom litteratur* av hela 30 kapitel som behandlar olika ro-manpersoner, skönlitterära verk, ord(!), författare eller författarskap ur ett sociolo-giskt perspektiv och därigenom på olika sätt belyser och diskuterar relationen mellan sociologi och skönlitteratur.

Det är emellertid inte helt självklart hur man skall bedöma ett verk som detta. Å ena sidan finns ett genomgående tema och en inledning, å andra sidan är det oklart om det finns en gemensam frågeställning, ett tydligt problem. Ty författarna till de olika kapitlen har gripit sig an uppgiften på mångahanda sätt. Det finns kapitel som närmast använder skönlitteraturen ifråga som en illustration till redan existerande sociologiska teorier eller fynd och det finns kapitel som snarare använder skönlitte-raturen som empiri att utvinna nya teorier ur. Det finns kapitel som vill lyfta fram ”teorier” som redan gömmer sig i skönlitteraturen och det finns kapitel som uttalat vill undersöka relationen mellan sociologi och skönlitteratur. Men de flesta kapitel bär ändå drag av ett slags sociologisk övning: Tag en sociologisk (favorit-)teori och en (favorit-)roman. Analysera sedan romanen med hjälp av teorin. På detta sätt kan man samtidigt få diskutera en intressant teori och en bra roman! Man kunde kanske invända att man som läsare visserligen har det trevligt i detta diskuterande sällskap, men att det inte är så säkert att man – som sociolog – lär sig så mycket nytt om vare sig sociologin eller skönlitteraturen. Men det är väl inte heller det som är poängen, även om boken säkert kan användas, och då troligen med framgång, på kurser i t.ex. olika humanistiska ämnen där ett sociologiskt perspektiv skall introduceras och där läsarna

faktiskt lär sig något nytt. Poängen, eller en av poängerna, är kanske snarare att påminna oss sociologer om det vi redan vet; att sociologer inte har monopol på kunskap om det sociala livet och att verkligheten inte alltid överensstämmer med, eller låter sig inordnas i enlighet med, våra kulturella och vetenskapliga indelningar. Och om vi påminner oss om det skulle det kunna tänkas innebära en vinst inte bara för sociologin och sociologerna, utan också kulturvärlden i stort.

Man kan läsa de enskilda kapitlen med stor behållning (och jag för min del fastnade särskilt för dem som behandlar Johannes Anyuru, Stig Claesson, Väinö Linna och Lars Norén). Men det är ändå den stora mängden av kapitel och analyser som gör mest intryck på mig. Den visar att detta kanske är något som många av oss faktiskt gärna ägnar oss åt – och *det* säger oss antagligen något viktigt om sociologin av idag. Slutligen tror jag att denna bok, och en kontinuerlig reflektion över relationen mellan sociologi och skönlitteratur kan hjälpa oss att undgå det (norm-) brott som betraktades som ett av de värsta på Aristoteles tid, nämligen hybris.

Sverre Wide, Högskolan Dalarna